ئاستەنگەکانی پەروەردە و فێرکردن لە باشووری کوردستان

لەنێوان فەنتازیا و میتافیزیکدا

کەریم مستەفا

فەنتازیا و میتافیزیک، لە ڕووی سیمانتیکی و فەلسەفییەوە، لێک نزیک نین و بەئاسانیش ناکرێت پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆیان بەم باسەوە گرێ بدەین، کەواتە دەکرێت بپرسیت: «ئەی بۆچی کردووتە بە سەردێڕی نووسینەکەت؟» لەڕاستیدا ئەوە گوتەی بەرپرسێکی (موخەزرەم = دووسەردەمی) پەروەردە و فێرکردن، لە پەروەردەی سلێمانی بوو. کورتەی بەسەرهاتەکە بەم جۆرە بوو: هاوینی ساڵی ٢٠٠٣، بەرنامەی خوێندن و پەروەردەکردن و فێرکردن بۆ پۆلێکی نموونەییم لەسەر شێواز و ڕێبازی پەروەردە و فێرکردنی نەرویجی، ساز کرد و لە ڕێگای ڕێکخراوی کۆمەک، کە ئەو ساڵە من بەرپرسی ئەو ڕێکخراوە بووم لە نەرویج، ناردەوە بۆ سلێمانی. خۆشبەختانە، ئەوکاتە (خاتوو نەرمین عوسمان)، وەزیری پەروەردە بوو لە ئیدارەی سلێمانی، ڕەزامەندیی لەسەر پرۆژەکە نووسی و لە پاییزی هەمان ساڵدا لە گوندی (کەندەکەوە) پرۆژەکەمان لەسەر ئەرکی کۆمەک، پیادە کرد، تائێستا قۆناغەکانی یەک، دوو و سێی، بەسەرکەوتوویی تێپەڕاندووە.
بەهاری ساڵی ٢٠٠٤، لەگەڵ هاوکارێکی دیکەی ڕێکخراوی کۆمەکدا چووین بۆ سەردانی پرۆژەکە و گەلێ پێداویستیمان لەگەڵ خۆماندا بۆ پرۆژەکە بردەوە. لە سلێمانی لە ڕێگەی خاتوو نەرمینەوە (گەرچی لە پۆستی وەزارەتدا نەمابوو)، دەرکی هەندێ پەیوەندیمان بۆ کرایەوە. چەند کاربەدەستێکم بۆ دیتنی پرۆژەکە بانگ کرد، لەوانە بەڕێوەبەری فێرکردنی گشتی، یاریدەدەری بەڕێوەبەری پەروەردەی سلێمانی و ئەو بەرپرسەی کە خاوەنی ئەم گوتەیە بوو. پرۆژەکە دوو پۆل بوو، کاتێک بە پۆلەکاندا دەگەڕان، لە هەر پۆلێک بووکەڵەیەکیان بینی، ئەم بووکەڵانەش وەک هەر منداڵێکی پۆلەکە، کورسی و مێزی خۆیان هەبوو. لە هەموو ئەو وردەکارییانەی پۆلەکان و

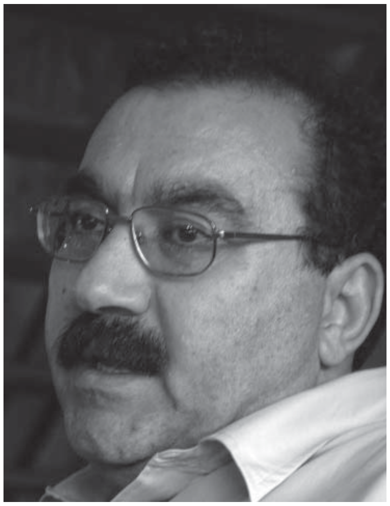

کەریم مستەفا

پرۆژەکە، زیاتر ئەم بووکەڵانە سەرنجی ئەو بەرپرسەی ڕاکێشا، بۆیە پرسی: «ئەم لەعابانە چین؟» منیش گوتم: «ئەم بووکەڵانە هاوڕێی پۆلەکانن و هەر هەفتەی دەبنە میوانی یەکێک لە منداڵەکان.» دیسان پرسی: «چۆن؟» گوتم: «ڕۆژی پێنجشەممە و دوا وانە بووکەڵەکە دەبێتە میوانی یەکێک لە منداڵەکان، بێگومان ئەمە بە نۆرەیە و دەبێتە میوانی گشتیان، ئیدی ئەو دوو ڕۆژە پێکەوە دەبەنە سەر و شەو پێکەوە دەنوون و ڕۆژی شەممە کە منداڵەکە دێتەوە بۆ قوتابخانە، لە سەرەتای وانەی یەکەمدا، چیرۆکی خۆی و بووکەڵە، بۆ هاوپۆلەکانی دەگێڕێتەوە!» خەریک بوو پرسیار بکات، من دەرفەتم نەدا و درێژەم پێدا: «ئەم کارەش هانی منداڵ دەدات، کە هەم توانای گوتنی هەبێت و هەم فەنتازیای بە پیت بێت.» ئەو بەرپرسە، لەبری ئەوەی دوای ئەو ڕوونکردنەوەیە، شتێک بە من بڵێت، یەکسەر ڕووی کردە بەڕێوەبەرە گشتییەکە (چونکە پلەی فەرمی ئەو لە گشت ئەوانی دیکە بەرزتر بوو)، گوتی: «بەڵێ، ... خان، فەنتازیا، یەعنی میتافیزق.» ئەو بەڕێزە، پیاوێکی بەتەمەن بوو، پێش ڕاپەڕین، مامۆستایەکی بەتوانا و دواتر بەڕێوەبەرێکی کارامە بووە. بەڵام ڕژێمی بەعس غەدری لێکردووە و خانەنشینی کردووە، ماوەیەک بوو، بە پلەیەکی وەزیفەیی بەرزتر گەڕاندبوویانەوە بۆ ناو سیستەمی پەروەردە. من هەوڵ دەدەم ئەم دیدە سەیرە بکەم بە بناغەی باسەکە و بەگوێرەی گوتەی ئەو بەڕێزە ئاستەنگەکانی پەروەردە و فێرکردن بە سەر دوو برگەدا دابەش بکەم. برگەی یەکەم (فەنتازیا) و برگەی دووەم (میتافزیک). فەنتازیا، چونکە بە فەنتازی خۆم و وەک ئەوەی لەم وڵاتە دیومە، سیستەمی پەروەردە دەبێت وابێت. (هەر بە فەنتازیا نییە بەڵکو هەوڵیشی بۆ دەدەم). میتافیزک، (بە مانای ئەودیو سروشت، یان ناسروشتی) کە بەداخەوە سیستەم و ئایدیای پەروەردە و فێرکردنی باشووری کوردستان، زۆر ناسروشتی و نامۆدێرنە.
ئێستا، بە فەنتازیا وێنای سیستەمێکی پەروەردەیی و مۆدێرن دەکەم، کە بە سەر چوار توخمی بنەڕتیدا دابەشیان دەکەم، ئەوانیش:
١- مرۆڤ
٢- باری ژیان و ژینگە
٣- بینا
٤- بەرنامە و پلان

١- مرۆڤ

توخمی سەرەکیی پرۆسەی پەروەردە و فێرکردنە، هەر پرۆسە و بەرنامەیەکی پەروەردە و فێرکردن، مرۆڤ نەکاتە ئامانجی سەرەکیی خۆی، سەرکەوتن بە دەست ناهێنێت.
ئەم توخمەش لە چوار برگەی سەرەکی پێک دێت:

آ- منداڵ (قوتابی، خوێندکار)

منداڵ ئەو مرۆڤەیە، کۆمەڵگا یاسا و

خوێندکارانی پۆلێکی کوردستان (کامێرای ژولی عەدنان)

ڕێساکانی خۆی بەسەردا دەسەپێنێت و لە تەمەنێکدا کە خۆی ناتوانێت بڕیار بدات، دەخرێتە نێو پرۆسەی خوێندنەوە. کەواتە هەڵبژاردنی ئەو پرۆسەیە بە خواستی منداڵ نییە و خواست و دید و بۆچوونی کۆمەڵگا، گەورەکان و سیاسەتمەدارانە، بەسەریدا دەسەپێت.
ئالێرەوە گرنگی، ئاڵۆزی و هەستیاریی پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن، بە دیار دەکەوێت. منداڵان کە توخمی سەرەکیی پرۆسەکەن، خۆیان هیچ ڕۆڵێکیان لە داڕشتنی بەرنامەی ئەو پرۆسەیەدا نییە. ئەوە گەورەکانن دەیانەوێت دید، بەها، ڕووداوە مێژووییەکان، ڕەوشت و ڕوانگەی فەلسەفیی خۆیان، فێری نەوەی نوێ بکەن.
خاڵی هەرە گرنگ ئەوەیە، کە منداڵ بە ڕێزگرتنی سنووری جەستە و بیروبۆچوونی کەسانی دیکە ڕابهێنرێت. دەبێت فێر بکرێت کە جەستەی هەر کەسێک، تەنێکی ئازاد و سەربەخۆیە و هیچ کەسێکی دیکە بۆی نییە سنووری ئەو جەستەیە بۆ هیچ مەبەست و ئارەزوو، یان بە ناوی دین و بیروباوەڕەوە، ببەزێنێت بەبێ ڕەزامەندیی خاوەن جەستەکە. دیسان دەبێت فێری ئەوە بکرێت کە هەرکەسێک ئازادە لە دەربڕینی بیروبۆچووندا، با ئەو بیروبۆچوونە، بە دڵی ئەو نەبێت و بگرە دژیشی بێت.
ئەم جۆرە ڕاهێنانە دانانی بەردی بناخەی کۆمەڵگەی دێموکراتە و هەستکردنی تاکە بە بوونی خۆی و لە هەمان کاتیشدا هەستکردنە بە لێپرسینەوە و بەرپرسیاریەتی. بە بڕوای سارتەر، مرۆڤی ئازاد و سەربەست، هەمیشە هەستی بەرپرسیاریەتی لەلا بەرزە.

ب ـ مامۆستا (فێرکار)

مامۆستا بزوێنەری پرۆسەی پەروەردە و فێرکردنە، گەیێنەری بەها مۆراڵی و فەلسەفییەکان و دیدگای کۆمەڵە بە نەوەکانی داهاتوو. مامۆستا لەلایەن کۆمەڵگاوە ئەرکێکی مۆراڵی پێ سپێردراوە، مەبەست گەیاندنی بەها و دیدگاکانە بە نەوەی نوێ، بەڵام ئیدی ئەوە لێهاتوویی خۆی و پاشخانی زانستی و ڕۆشنبیرییەکەیەتی کە دەیکات بە مامۆستا و فیرکەرێکی بەتوانا.
منداڵان تا قۆناغەکانی ناوەندی و ڕەنگە دواتریش، ناوی دانەری کتێب و پرۆگرامەکانی خوێندن بەلایانەوە گرنگ نیین و تەنها چاویان لە (دەم و دەستی) مامۆستایە و زانیارییەکان ڕاستەوخۆ لەو وەردەگرن. لەبەر ئەم هۆیە، پێگەی مامۆستا زۆر گرنگە و دەبێت هەردەم لە ئەجندای سیاسەتمەداران و باواندا بێت کە مێتۆدی ڕاهێنان و ئامادەکردن و زانیاریی مامۆستا لەگەڵ گۆڕانکارییەکانی ناو کۆمەڵگا و جیهاندا، تازە بکرێتەوە. ئەو خاڵەش گرنگە کە مامۆستا لە تەمەنی منداڵیدا بەو بۆچوونە ڕاهێنرابێت ڕێز لە سنووری جەستە (بۆدی زۆن) و بیروبۆچوونی کەسانی دیکە بگرێت.

ج ـ باوان (دایک و باوک) و سەرپەرشتیکاری منداڵ

باوان، یان ئەو کەسەی سەرپەرشتیی منداڵ دەکات، لەدوای مامۆستا، ڕۆڵی زۆر گرنگ لە پرۆسەی فێرکردندا دەبینن. یان ڕاستتر، تەواوکاری پرۆسەکەن. بۆیە زۆر گرنگە بەشداریی چالاکانەیان لە دانانی بەرنامەکانی خوێندندا لە هەموو قۆناغەکانی ئەو پرۆسەیەدا (لە ڕێگای نوێنەرانیان یان، لە ڕێگای پرسوڕا و

مامۆستا و خوێندکارێکی پۆلێکی کوردستان (کامێرای جەمال پێنجوێنی)

سیمینار و کۆبوونەوە) هەبێت و دەبێت لە هەموو قۆناغەکانی خوێندندا و لە گشت پۆلێکدا، ئەنجوومەنیان هەبێت و ساڵانە لە کۆبوونەوەکانی باواندا بەشدار بن و لە دیدار و گفتوگۆی ڕاستەوخۆی نێوان منداڵەکەیان و مامۆستاکەیدا، بەشدار بن و لەنزیکەوە ئاگاداری هەر کێشە و ڕێگرییەک بن لەبەردەم بەرەوپێشچوونی منداڵەکانیان و بە هەر سێ لایان ڕێگەچارەی بۆ بدۆزنەوە. دیسان دەبێت لە ڕێگەگرتنی کێشە و ناکۆکی نێوان منداڵەکەیان و هاوپۆلەکانیدا، ڕۆڵی چالاکانە ببینن و هەردەم دەبێت منداڵەکانیان بە بیری یەکسانیی مرۆڤەکان و ڕێزگرتن لە سنووری جەستە و بیروڕای کەسانی دیکە، پەروەردە بکەن.

بێگومان دەبێت ئەم ئەرک و بەرپرسیارێتییەی باوان و سەرپەرشتیاران لە هەمبەر پرۆسەی پەروەردە و فێرکردندا، لە یاسا و ڕێساکاندا بەڕۆشنی دیاری بکرێت و لە سەرەتای هەموو ساڵێکی خوێندندا بیریان بهێنرێتەوە و بەتایبەتی ڕێنمایی ئەو باوان و سەرپەرشتیارانە بکرێت، کە بۆ یەکەم جار منداڵەکانیان دەخەنە پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن و خوێندنەوە.

د- سیاسەتمەداران و دەستەڵاتداران

ئەمانیش ڕۆڵێکی گرنگ لەم پرۆسەیەدا دەبینن. هەر پارتییەکی سیاسی و سیاسەتمەدارێک، لە هەوڵی ئەوەدایە کە بەرنامەی سیاسیی پارتییەکە و بیر و بۆچوونی خۆی لە پرۆسەکەدا ڕەنگ بداتەوە. دەستەڵاتدارانیش هەمیشە لە هەوڵی کۆنترۆڵکردنی هەمان پرۆسەدان لە ڕێگەی دەستگای پەرلەمانەوە.

مەرج نییە سیاسەتمەداران و دەستەڵاتداران ڕاستەوخۆ لە دانانی بەرنامەکانی پرۆسەکەدا بەشدار بن، بەڵام کاریگەرییان لەسەر داڕشتن و گۆڕانکارییەکانی بەرنامەکان و پرۆسەکە بەگشتی، هەیە.

پرۆسەی پەروەردە و گۆڕانکاری لە بەرنامەکانیدا و بارودۆخی خوێندنگا و فێرگەکان، هەمیشە کەرەسەیەکی بەپێزی پروپاگەندەی سیاسی و پێشبڕکێی پارتییەکانە، بەتایبەتی لە سەروبەندی هەڵبژاردنی پەرلەماندا. لەکاتێکیشدا، گەر زیاد لە پارتییەک لە پۆزیشن، یان دەستەڵاتدا بن، ئەوا وەزارەتی پەروەردە، یەکێک دەبێت لەو وەزارەتانەی کە بگرە و بەردەی زۆری لەسەر دەبێت.

٢- باری ژیان و ژینگە

ئامانجی پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن و خوێندن، پێگەیاندن و ئامادەکردنی هێزی کار و داهێنانی ڕۆژانی داهاتووە، تا بتوانن وڵات پێشتر بخەن و ئاسوودەتر بژین. ئاشکراشە کە ژیانی ئاسوودە بێ ژینگەیەکی خاوێن، نابێت. ژیانی ئاسوودە و ساغڵەم و ژینگەی خاوێن لە دابینکردن و باشترکردنی ئەم بوارانەوە دێنە دی.

آ- باری ئابووری:

دەوڵەت دەبێت پێداویستییە سەرەکی و بنەڕەتییەکانی گشت هاووڵاتیان، وەک (مووچەی بێکاری و خانەنشینی و پەککەوتەیی، خانوو و شوێنی نیشتەجێبوون، دەرمان و چارەسەری نەخۆشی، دەرفەتی کار و خوێندن بۆ هەمووان) دابین بکات، تا گشت باوان بتوانن منداڵەکانیان بنێرنە بەر خوێندن

خوێندکارانی پۆلێکی کوردستان (بە کامێرای جەمال پێنجوێنی)

و توانای دابینکردنی پێداویستییەکانی خوێندنیان هەبێت، ئیدی دەوڵەت مافی ئەوەی هەیە کە بەپێی یاسا سزای باوان و سەرپەرشتکاران بدات، گەر ببنە ڕێگری فێربوونی منداڵەکانیان.

ب ـ لەشساغی و ژینگەی خاوێن:

لەشساغی و ژینگەی خاوێن، مەرجی سەرەکی و بنەڕەتی درێژەپێدانی پرۆسەی خوێندنن.

دابینکردنی مەرج و پێداویستییەکانی لەشساغیی منداڵان، لە ئەستۆی دەوڵەتدایە، ئەویش لە ڕێگەی دابینکردنی دەرمان و ڤاکسین دژی نەخۆشییە کوشندەکان. ڕێنماییکردن و چاودێریکردنی ژنانی سکپڕ، ڕێنماییکردنی هەر ژن و مێردێک، کە دەیانەوێت ببن بە باوان و ناردنیان بۆ کۆرسی ئیجباری بۆ فێرکردن و ڕاهێنانیان بۆ بوون بە باوان و بەخێوکردنی منداڵ!

(گەرچی تا ئێستا نەمبیستووە هیچ دەوڵەتێک ئەم کارەی کردبێت، بەڵام گرنگە کە گشت ژن و مێردێک بە ئەرکی گرنگ و سەختی بوون بە باوان ئاشنا بکرێن و مەرجەکانی باوانبوونیان تێدا بێت، بێگومان ئەو مەرجانەش دەبێت شارەزایانی زانستی دەروون و پزیشکی تایبەتکاری ئەو بوارە و یاساناسان، دایانبڕێژن. لە گشت وڵاتانی دنیادا یاسایەک هەیە بۆ هاوسەرێتی، بەڵام هیچ یاسایەکی تایبەت بۆ بوون بە باوان، نییە. ئەمە بانگاشەکردن نییە بۆ دەستوالاکردنی دەوڵەت تا دەست بخاتە گشت وردەکاریی ژیانی هاووڵاتییانەوە، بەڵام ئەمڕۆکە ـ بۆ نموونە لە نەرویج ـ بۆ ئەوەی لە بارێکدا، یان ڕێستۆرانێکدا کار بکەیت، دەبێت کۆرسێکت لەو بوارانەدا بینیبێت بەڵام بۆ ئەوەی ببیت بە دایک یان باوکی منداڵێک، هیچ پێشمەرجێک لە ئارادا نییە!

ڕێنماییەکانی خۆپاراستن لە نەخۆشی و پاکوخاوێنی ڕاگرتن دەبێت لە هەموو بوارەکانی ڕاگەیاندن و ئاگادارکردنەوە بگاتە دەست هاووڵاتییان. دابینکردنی ژەمەخواردنێک لە گشت قۆناغەکانی خوێندندا، هەر ئەرکی دەوڵەتە لە ڕێگەی وەزارەتی پەروەردەوە دابینی بکات. دەوڵەت دەبێت لەو ڕوانگەیەوە کار بۆ لەشساغیی منداڵان بکات، کە لەشبەباری، یان مردنی هەر منداڵێک، مانای لەدەستدانی کەسێک و هێزێکی بەرهەمهێنە لە داهاتوودا. دیسان دەوڵەت دەبێت لەو فاکتەشەوە کار بۆ دابینکردنی لەش ساغی بکات، کە کۆی تێچوونی پەرەستاریی کەسێکی ناساغ و لەشبەبار، هەزار بەرابەر لە دابینکردنی ڤاکسین و دەرمانی دژ بە نەخۆشییە کوشندەکان گرانتری تێدەچێت.

لە خوێندنگادا دەبێت بەتەواوی مەرجەکانی لەشساغی و خاوێنی دابین بکرێن وەک، هەبوونی ئاوی پاک (گەرم و سارد) ئاودەستی خاوێن، سابون و دەستەسڕی کاغەز. هەواگۆڕکێی بەردەوام، ڕووناکیی لەبار. ئەمانە گشت، کەشێکی گونجاو بۆ منداڵ و خوێندکار دەخوڵقێنێت، کە لە خوێندنگا جاڕس نەبێت. دیسان ئامادەبوونی (سستەر- پەرستار) لە گشت خوێندنگا و فێرگەیەکدا، بەدرێژایی کاتی دەوام، مەرجێکی دیکەیە بۆ دابینکردنی سەلامەتیی جەستەیی و دەروونی منداڵان و خوێندکاران.

پاراستن و خاوێنڕاگرتنی ژینگە، مەرجی گرنگن بۆ لەشساغی و جوانیبەخشین بە ژیان.

ئەرکی پاراستنی ژینگە، بە شێوەیەکی سەرەکی دەکەوێتە سەر شانی دەوڵەت. دەوڵەتیش بۆ کاراکردنی هاووڵاتییان و

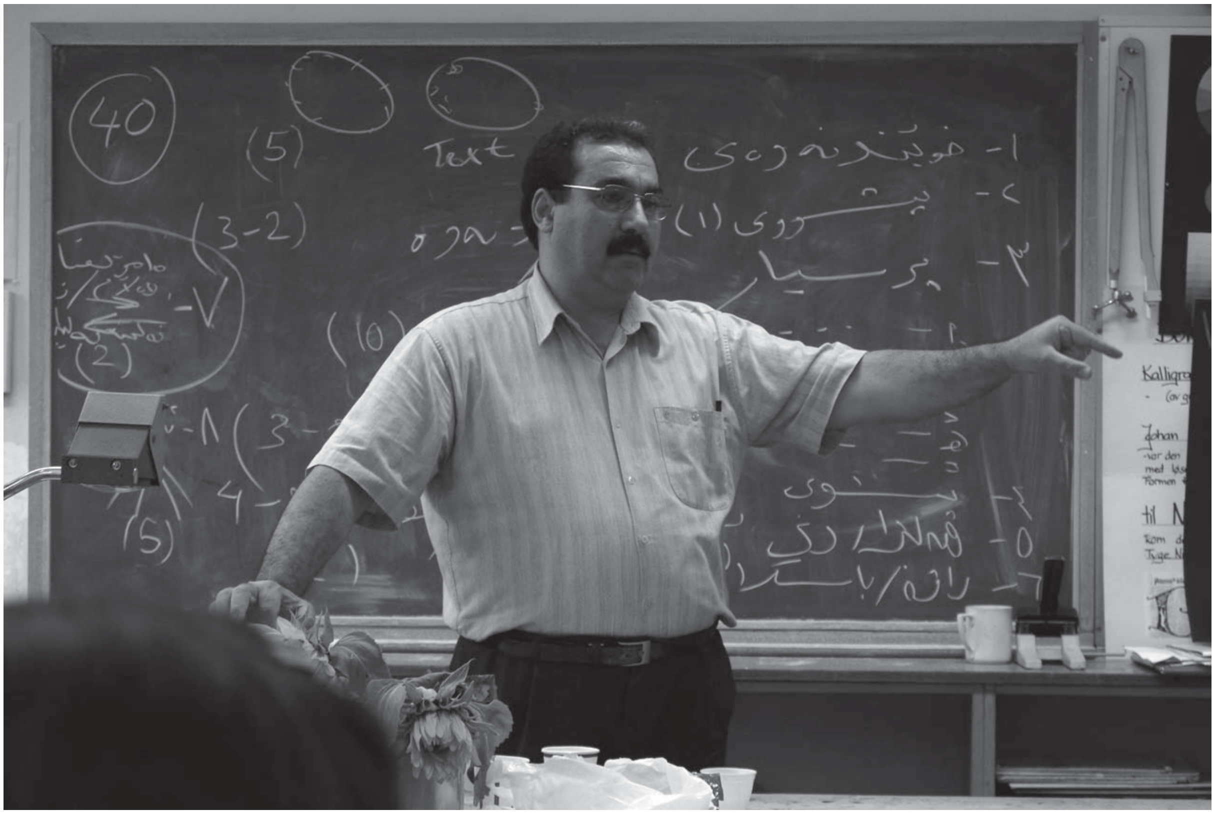

كەریم مستەفا لە كاتی وانەوتنەوەدا

بەشداركردنیان لەم كارەدا، دەبێت یاسای پاراستنی ژینگە ساز بكات و چاودێریی پەیڕەوكردنیشی بكات. لە گشت بوارەكانی ڕاگەیاندنەوە زانیاری دەربارەی چۆنیەتیی پاراستنی ژینگە و مەرجەكانی، بە هاوولاتییان بگەیێنێت و هۆكارەكانی پاكڕاگرتنیش دابین بكات وەک بنكەكانی پاككردنەوەی چڵكاو، شوێنی تایبەت بۆ فڕێدانی ئامێری لەكاركەوتوو، دەستگا و بنكەی دووبارە بەكارهێنانەوە، شوێنی تایبەت بۆ فڕێدانی زبڵ و دیاریكردنی ئەو شوێنانە بە تابلۆی تایبەت و سزای گونجاویشی بۆ سەرپێچیكار، چ تاكەكەس، یان كۆمپانیا و ڕێكخراو، یان هەر دەستگایەكی دەوڵەتی بێت.

ج ـ باری كۆمەلایەتی:

بە گوتەی (تۆماس هۆببس) «مرۆڤ بە سروشتی خۆویستە و ئازادیی خۆی لە كۆیلەیێتیی دیگەراندا دەبینێت» بۆ جلەوگرتنی ئەم ویستە، چەند پێشمەرجێک هەن وەک، فێربوون و دووبارەكردنەوەی زمانی هاوبەش، پەیڕەوكردن و لەكۆتاییشدا باوەڕهێنان بە داب و نەریت و بەها ڕەوشتییەكانی كۆمەڵ و نیشاندانی هاوسۆزی و بەتەنگەوەهاتنی كۆمەڵ بۆ تاک لە ڕێگەی دامەزراوەكانیەوە.

ئەمانە دەبنە هۆكارێک بۆ كەمكردنەوەی ئەو خۆویستییە و فەراهەمكردنی ئەندێشەی كۆویستی.

ئاشكرایە، هەر كۆمەڵگایەک میكانیزمگەلێكی بۆ مانەوە و زیندووڕاگرتنی بەها ڕەوشتی و نەریتییەكانی خۆی پەرەپێداوە و هەوڵ دەدات بیانگەیێنێتە نەوەكانی داهاتوو. ئالێرەدا پرۆسەی پەروەردە و فێركردن، دەكەوێتە خزمەت ئەم «دەور و تەسلیمە» كۆمەلایەتییەوە. جابۆیە گرنگە كە پسپۆڕانی پەروەردە و فێركردن، بە شێوەیەكی ئاكادیمی، بەها ڕەوشتی و كۆمەلایەتییەكان لە پرۆسەی پەروەردە و فێركردندا جێگە بكەنەوە. دیسان ئەوەش گرنگە كە ئەو بەهایانە بە بیروبۆچوونی نوێ و بەهای مرۆڤانەی هاوبەش متوربە بكرێن، تا مندال و خوێندكار بە بیرۆكەی (هاوجیهانی) و بەشێكی دانەبڕاو لە جیهان، ڕابهێنن. دەكرێت ئەم هەنگاوانە لەم چەند خاڵەدا چڕ بكەینەوە:

ـ ڕێزگرتن لە مرۆڤ و قبوڵكردنی جیاوازیی بیروبۆچوون.

ـ فێركردن و ڕاهێنانیان بەوەی كە مرۆڤ بە جیاوازیی ڕەنگی پێست، زمان، ئایین، كولتوور، شوێنی نیشتەجێبوون، دابونەریت، جلوبەرگ، ئاستی زانستی، كاروپیشە و هەژاری و دەوڵەمەندییەوە، لە خاڵێكدا كە مرۆڤبوونە، هاوبەشن.

ـ ئاشناكردن و ڕاهێنانیان بە بیركردنەوە و لە خەمی مرۆڤایەتیدا بوون و بەتەنگەوەهاتن و یارمەتیدانی هەر مرۆڤێک، یان گرووپە مرۆڤێک، لە كاتی تەنگانەدا لە هەر شوێنێكی ئەم جیهانەدا.

ـ فێركردنیان بە بڕوای یەكسانی و بەهای مرۆڤانەی ژن و پیاو (نێرومێ).

ـ فێركردنیان بە ڕێزگرتن لە هەر كاروپیشەیەک، كە هەر كاروپیشەیەک لە هەر ئاستێكدا بێت، گرنگیی خۆی هەیە و بۆ كۆمەڵگا گرنگە و دەبێت كەسێک ئەو كارە ئەنجام بدات.

ـ فێركردن و ڕاهێنانیان بۆ پاكڕاگرتن و پاراستنی ژینگە و سروشت. ئەم پلانێتە (هەسارەیە) ماڵی گشت مرۆڤ و زیندەوەرێكە، بەلام ئەركی پاراستن و پاكڕاگرتنی دەكەوێتە سەر شانی مرۆڤ.

ـ فێركردنیان بەوەی ڕێزی بۆنە و جەژنە كولتووری، نیشتمانی، نەتەوەیی و ئایینییەكانی ناوخۆ و جیهانییەكان

بگـرن، یـان لانی کـەم لـە هەمبەریاندا بێلایـەن (نۆیتـراڵ) بـن، گەرچـی ئەو جـەژن و بۆنانە لەگـەڵ بیروبۆچوون، دابونەریت و ئایین و بڕوای ئەوانیشـدا نەگونجێن.

د ـ ئایین

مێـژووی ئاییـن هێنـدەی مێـژووی بیرکردنـەوە کۆنـە. بـۆ بەرسـڤی پرسـیارگەلێ لـە بوونی خـۆی، جیهان و دیاردەکانـی سروشـت. هەبوون یان نەبوونـی خولقێنـەر و جولێنـەری ئەم جیهان و دیاردانە، پەنای بۆ ئایین بردووە و لەو ڕێگەیەوە هەوڵی پەیداکردنی ئەو بەرسـڤانەی داوە. ئیـدی ئایین بووە بە مۆرێـک و لە تەوێڵی گشـت کولتوور و شارستانیەتییەک دراوە.
بەکورتـی، هەڵسـوکەوتکردن لەگەڵ ئەم دیاردە گشتگرەدا، هەرا و کارێکی ئاسان نییە و بەئاسانییش کاریگەرییەکەی لەسەر تـاک و کۆمەڵ، ناسـڕێتەوە، بۆیە دەبێت زۆر ژیرانە مامەڵەی لە تەکدا بکرێت.
ئاشکرایە تیۆرانینە ئایینییـەکان، بەپێی زەمین و زەمـان و گۆڕانکارە ئابووری و سیاسـییەکان، گۆڕانیـان بەسـەردا هاتووە و دێت. دیسـان ئاشکراشـە کە پسـپۆڕان و داڕێژەرانی پرۆگرامەکانی پەروەردە و فێرکردن، لە کاریگەریەتیی ئاییـن بەدەر نین، جابۆیە دەبێت گشـت ئایینـەکان، چ ئەوانـەی لەسـەر بنەمای یەکخودایی، فرەخودایی، بێخودایی، یان سروشتپەرسـتی و ڕیتواڵی داڕێژراون، لـە پرۆسـەی پـەروەردە و فێرکردندا، وەک یەک و بە یەک قەبارە، جێگەیان بۆ بکرێتەوە. چونکە لەو ڕێگەیەوە منداڵ بە بیروباوەڕی جۆراوجۆر ئاشنا دەبێت و دەمارگیـری و توندڕەویـی ئایینـی تێدا پەرە ناستێنێت.

٣ـ بینا و کەلوپەل ـ پێداویستی

بینـا ڕۆڵێکـی زۆر گرنگی لە پرۆسـەی پەروەردە و فێرکردن و خوێندندا، هەیە. بێ هەبوونی بینای خوێندنگای مۆدێرن، کە جوابگۆی پێداویستییەکانی پەروەردەی مۆدێـرن بێت، بەبـێ هەبوونـی خانوو، یان شـوێنی نیشتەجێبوونی خوێندکار و خێزانەکەی، بەبێ هەبوونی بینای مۆدێرن و گونجاو بۆ گشت دامەزراوەکانی دیکەی کۆمەڵگای شارستانی، مەحاڵە پرۆسـەی پـەروەردە و فێرکردن، بتوانێت ئامانجی خۆی بپێکێت.

ا ـ خانوو، ماڵ (ماڵی خوێندکار)

وەک مەرجی سەرەکیی لەش و دەروون ساغی، دەبێت منداڵ، خوێندکار، لە خانە و ماڵێکـی شایسـتە بە مرۆڤـدا بژی و گشـت مەرجەکانی ژیان و لەشسـاغی، لـەو خانە و ماڵەدا هەبێـت. وەک ئاوی پـاک، ڕووناکی و تیشـکی خۆر، هەوای پاک (سیستەمی هەواگۆڕکێ)، گونجاویی پلەی گەرمیی ماڵەکە لەگەڵ کەشوهەوای ناوچەکـە و وەرزەکانی سـاڵ، فراوانی ڕووبـەری ماڵەکـە و هەبوونی ژووری تایبەتی بـۆ مناڵەکە، هەروەها هەبوونی کەرەسـە و کەلوپەل و پێداویستییەکانی ژیان و ژیان ئاسانکردن.
لـە خانـە و ماڵێکـی گونجـاودا، منداڵ هـەم زەوقـی خوێندنـی دەبێـت و هەم کەشێکی گونجاویشـی بۆ کۆششکردن بۆ دەرخسێت.

ب ـ خوێندنگا و فێرگە

پرۆسـەیەکی مۆدێرنـی پـەروەردە و فێرکـردن و خوێنـدن، لـە خوێندنگە و فێرگەیەکـی مۆدێرنـدا پیادە دەکرێت.
مەرجی سـەرەکیی خوێندنگەی مۆدێرن:
ـــ دەبێـت نزیـک بێـت لـە شـوێنی نیشتەجێبوونی منداڵ، قوتابی.
ـ دەبێت دوور بێت لە کارگە و شـوێنی بەرهەمهێنـان (بەتایبەتـی بەرهەمـی کیمیاوی و مەترسیدار) و هەروەها دوور بێت لـە جادەی سـەرەکی (مۆتۆڕوەی، هایوەی).
ـــ فراوانیـی پۆلـەکان (دەبێـت هـەر قوتابییـەک دوو مەتـری چوارگۆشـە- دووجای، ڕووبەر بەر بکەوێت).
ـ هەبوونی هۆڵـی وەرزش و گۆڕەپانی وەرزش، بـاخ و حەوشـە و هۆڵی مەلە (گەر لە خوێندنگەکەشـدا نەبێت، دەبێت لەنزیکیەوە هەبێت).
ـــ هەبوونـی چەنـد ژووری دیکـە بـۆ خوێندنـی تایبەتـی و یارمەتیدانـی ئەو منداڵانـەی پێویسـتییان بـە خوێندنـی تایبـەت هەیە، هەبوونی چەند ژوورێکی تایبەت بۆ کارکردنی مامۆستاکان.
ـ هەبوونی کتێبخانە، تاقیگە، وەرشـەی کارکردن و هۆڵی کۆمپیوتەر و گرێدراو بە تۆڕی ئینتەرنێتەوە.
ـ دەبێت گشـت مەرجەکانی لەشسـاغی و پاکوخاوێنی و دەروونئاسوودەکردنی تێدا بێت، وەک (هەواگۆڕکێ، گونجاندنی پلەی گەرما، ئاوی پاک ـ گەرم و سـارد ـــ تەوالێت بەگوێـرەی تەمەنی منداڵ و حەمام ـ دوش و سابون و دەستەسڕی

کاغەز، بڕی تیشـکی خـۆر و ڕووناکی، ڕەنگی هێمن و سارد، پەنجەرەی گەورە، دەبێت هەموو پۆل و شـوێنێکی دیکەی ئەو بینایە، لەبار بێت بۆ ئەوەی کەسانی هاندیـکاپ، چ قوتابـی و چ مامۆسـتا، بتوانن کەڵکی لێ وەربگرن (سـەرخەر ـ ئەلیڤەتەر)ی تێدا بێت.
ـ دەبێت ئەو بینایانە وا دروست بکرێن، کە لە کاتی ڕوودانی کارەساتی سروشتی و ڕووداوی دیکەدا، بەئاسـانی کەسانی ناوی ڕزگار بکرێن و بگوازرێنەوە.
هەبوونی ئـەم مەرجانە، بۆ پیادەکردنی پرۆسـەی پەروەردەیـی مۆدێـرن و چارسنەبوونی منداڵان لە خوێندن، زۆر گرنگن.

ج ـ کەلوپەل و پێداویستی و هۆکارەکانی فێرکردن.

پرۆسـەیەکی پەروەردەیـی مۆدێـرن و خوێندنگەی مۆدێرن، بێگومان پێویسـتی بە کەلوپەل و هـۆکاری فێرکردنی نوێ هەیـە. دەسـتگا و ئامێـرە نوێیەکانـی سـەردەمی (دیجتاڵ) پرۆسەی فێرکردن ئاسانتر دەکەن و منداڵ زیاتر هان دەدەن تا عەوداڵی دۆزینەوەی نهێنییەکانی ئەو ئامێر و دەستگایانەش بێت.
هەبـوون و بەکارهێنانـی تەلەڤزیـۆن، ڤیدیۆماشێن، (د.ڤ.د.) و (س.د.) پلەیەر، کامێـرای ڤیدیـۆ، کامێـرای فۆتۆگراف، کۆمپیوتـەر و ئینتەرنێـت، دەسـتگای ئۆڤەرهێد و کۆپیماشێن. نەخشەی نوێ و جۆراوجۆر، گشـتیان کارئاسـانی لە پرۆسەی فێرکردندا دەکەن.

د- ڕێگا و هاتوچۆ

ئەو ڕێگـە و جادەیەی کـە خوێندنگە و شـوێنی نیشـتەجێبوونی منداڵ، قوتابی پێـک دەگەیێنێت، دەبێـت ڕێگەیەکی بێ مەترسـی و (ئـارام بێـت) و لـە کاتـی هاتـن بـۆ خوێندنگـە و گەڕانـەوە بـۆ ماڵ، منداڵان تووشـی هیـچ ڕووداوێک نەبن و باوانیشـیان نیگـەران نەبن. گەر هەڵکەوتـەی بینـای خوێندنگەکە وا بێت کە پەڕینەوەی تێدا بێت، دەبێت شـوێنی پەڕینەوەکان زۆر بەئاشکرایی دیار بن و تابلۆ و (تاسەی یاسایی) لەسەر ڕێگەکە هەبێـت. لە کاتـی دەسـتپێک و کۆتایی دەوامدا، چەند مامۆسـتایەک، یان چەند پاسـەوانێک، سەرپەرشـتی پەڕینەوە و هاتوچۆ بکەن. گەر خوێندنگە ماوەیەکی دیاریکـراو لە شـوێنی نیشـتەجێبوونی منداڵـەکان، قوتابییـەکان دوور بێـت

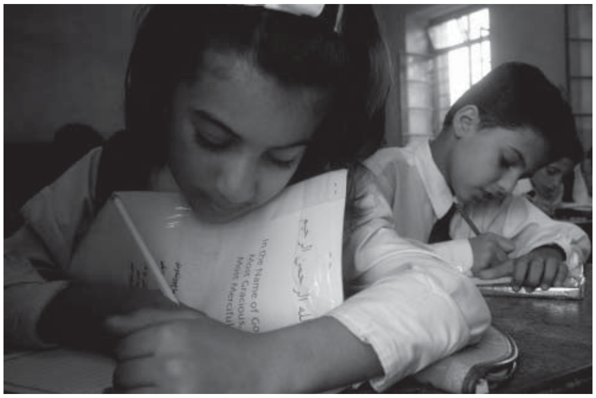

چەند خوێندکارێک لە خوێندنگەیەکی کوردستان لە کاتی تاقیکردنەوەدا

(زیاتر لە ٣ کم)، ئەوا دەبێت منداڵەکان، بە هۆکاری گواستنەوە بگەیێنرێنە خوێندنگە و دوای دەوامیش، بگەیێنرێنە ماڵەوە، یان نزیک ماڵەکەی خۆیان. بێگومان دەبێت بۆ مامۆستا و کارمەندانی خوێندنگەش بە هەمان شێوە بێت.

٤ـ بەرنامە و پرۆگرامی پەروەردە و فێرکردن

پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن و خوێندن، بەبێ بەرنامەیەکی داڕێژراو و وەڵامگۆی گۆڕانکاری و پێداویستییەکانی سەردەم، ناچێت بەڕێوە.

ا- بەرنامەی پەروەردەکردن

ئامانجی سەرەکیی پەروەردەکردن ئەوەیە، منداڵان، قوتابییان، بە بەها و ئیدیاڵ و ئامانجەکانی ناو کۆمەڵ و سەرجەم مرۆڤایەتی ئاشنا بکات. گرنگترین و سەرەکیترین خاڵی ئەو بەرنامەیە دەبێت ڕێزگرتن بێت لە مرۆڤەکان و سنووری جەستەیان، بەهەندوەرگرتنی ئەو بیروبۆچوون و بەهایانەی کە بڕوایان پێیەتی، گەرچی لەگەڵ بیروبۆچوونی ئەویشدا دژ و ناکۆک بن. ئاشناکردنی منداڵ، قوتابی بە کولتوور، مێژوو، بەها کۆمەڵایەتییەکان، بەها مرۆییە هاوبەشەکان و ڕاهێنانیان بە هاوسۆزی بۆ مرۆڤ. بەم شێوەیە ئامادە دەبن و بە پرینسیپەکانی کۆمەڵگەی دیموکراتی ئاشنا دەبن.

ب - بەرنامەی فێرکردن

بەرنامەی فێرکردن، لەدوای بەرنامەی پەروەردەکردن، گرنگترین پایەی پرۆسەی پەروەردە و فێرکردنە.
مەبەست لەم بەرنامەیە، دارشتنی بەرنامە و پرۆگرامێکە، ڕەنگدانەوەی پێشکەوتن و گۆڕانکارییەکانی سەردەم بێت و توانا و ئەندێشەی منداڵیش لەبەر چاو بگرێت و دەرفەتی ئەوەش بدات بە مامۆستا و خوێندنگە، تا منداڵ بە مێتودی بیرکردنەوە و ڕامان، هەڵسەنگاندن، بەدواداگەڕان، نەک ئەزبەرکردن و گووتنەوە، ڕابهێنن.
ئامانج لەم بەرنامە و مێتۆدە، مەشقپێکردن و ڕاهێنانی منداڵ، قوتابی، خوێندکارە بۆ ئامادەکردنیان لە ماوەی ١٢ تا ١٦ ساڵدا و پەیوەستکردنیان بە هێزی کار و بەرهەمهێنان و داهێنانەوە. هەر بەرنامەیەکی فێرکردن و خوێندن تواناییە مرۆیی و سروشتییەکان و پێداویستییەکانی بازاڕی کار و بەرهەم، چ ناوخۆیی و چ جیهانی، لەبەر چاو نەگرێت و لەلایەن پسپۆڕانی ئەو بوارانەوە، ڕێنمایی نەکرێت، نابێتە بەرنامەیەکی کاریگەر.

ج - بەرنامەی خوێندن

ئەم بەشەی بەرنامەکە، بریتییە لە نوێکردنەوەی کتێبەکانی قۆناغەکانی خوێندن، لەگەڵ ڕوودانی هەر گۆڕانکارییەک، چ لەناو وڵات، چ لە جیهاندا، لەسەر ئاستەکانی زانستی و تەکنەلۆجی (بە هەموو بەشەکانیەوە) کۆمەڵایەتی، سیاسی، ئابووری، مێژوویی، هونەری و فەلسەفی.
دەبێت منداڵ، قوتابی، خوێندکار، هەردەم لەو گۆڕانکارییانە ئاگادار بکرێنەوە. گرنگیی ئەمەش دیسان بۆ ئامادەکردنی هێزی کار و بەرهەمهێنان و دۆزینەوەی بازاڕە.

د- بەرنامەی دیموکراتیزەکردن و هۆشیارکردنەوە

ئەم بەرنامەیەش پایەیەکی گرنگی دیکەی پرۆسەکەیە. گونجاندنی بەها دیموکراتییەکان لە پرۆسەی پەروەردە و فێرکردندا، بناغەی بنیاتنان و گەشەپێدانی کۆمەڵگەی سیڤیل و دیموکراتە.
ڕاهێنانی منداڵ، بەوەی ڕێز لە سنووری جەستە و بیروبۆچوونی کەسانی دیکە بگرێت و دەرک بە هەست و سۆزیان بکات، ئامادەکردنی کەسێکە دید و حەز و ئارەزووە جیاوازییەکانی قبووڵ بێت و لە کاتی پێشهاتی گرفت و ناکۆکیدا، پەیڤ، نەک هێز، بۆ یەکلاکردنەوە و چارەسەر بە کار بهێنێت.
هوشیارکردنەوەش لە هەمان ئاستی گرنگیدایە، لەم ڕێگەیەوە منداڵ بەتواناکانی خۆی ئاشنا دەکرێت و هەوڵ دەدرێت کەسێکی نەترسی باوەڕبەخۆبوو بێت و توانای (چەلێنج ــ تەحەدی) تێدا بێت، ئەمانەش لە ڕێگەی بەرپرسیارێتیی پێدانەوە، هەر لە چاودێریی پۆلەوە، تا سازکردنی چالاکیی پۆل و ئاهەنگی بۆنەکانی ساڵ، گەشتی پۆل و خوێندنگە بۆ دارستان و چیا، سەردانی شاران و وڵاتان، تا دەگاتە بەشداربوون لە ئەنجوومەنی خوێندنگەدا. لەپاڵیشدا ئاشناکردنیان بە دید و بیروبۆچوونی فەیلەسوفان و بیریارانی جیهان لە ڕێگەی وانەی فەلسەفەوە (لە پرۆسەی پەروەردە و فێرکردنی مۆدێرندا، مەرجە وانەی فەلسەفە، بە مەبەستی ئاشنابوون لەگەڵ دید و بیروڕای جۆراوجۆردا، لە هەموو قۆناغەکانی خوێندندا هەبێت.)
(بەگوێرەی گووتەی ئەو بەڕێزە) گەر تا ئێرە بەشە فەنتازیاکەی (خەیاڵییەکەی) پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن بێت، ئێستا بەشە میتافیزکەکەی (ئەودیو سروشت)یەکەی پرۆسەکە لە باشووری کوردستاندا (بەپێی هەندی دۆکیومێنت

خوێندکارانی خوێندنگەیەکی کوردستان لە کاتی پشکنینی پاکوخاوێنیدا (کامێرای جەماڵ پێنجوێنی)

و ئەوەی کە خۆم لەو سەردانەدا بینیم و ماوەی سێ ساڵ سەرقاڵبوونم بە پرۆژەی «ئاستريد لێندەگرين»ەوە، لە گوندی کەندەکەوە) دەخەمە ڕوو.

ا- مرۆڤ

لە پرۆسەی (بەناو) پەروەردە و فێرکردندا، لە باشووری کوردستاندا (وەک بەشێک لە عیراق، لە ڕابوردوودا و دوای ١٥ ساڵ لە سەربەخۆیی) گرنگترین توخمی پرۆسەکە، کە مرۆڤە، هەرگیز ئەو گرنگییەی پێ نەدراوە و نەبۆتە ئامانج لە بەرنامە و پرۆگرامەکانی پرۆسەکەدا!

منداڵ، قوتابی، خوێندکار

توخمی سەرەکیی پرۆسەکە، دەتوانم بڵێم هیچ حسابێک بۆ هەست، سۆز و باری دەروونی لە تێکستەکان و کتێبەکانی خوێندندا و لە گشت قۆناغەکاندا، نەکراوە. تەنها ئامانج ئەوە بووە کە هەندێ تێکستی ئامادەکراوی بخرێتە مێشکەوە. ئیدی هیچ باسێک لە ڕێزگرتنی سنووری جەستە و هەست و سۆز و بیروبۆچوونی کەسانی بەرانبەر، هەر نییە، کە وابوو هەنگاوی سەرەتایی بنیاتنانی کۆمەڵگەی دیموکراتی، لە ئارادا نییە.

(لە پایزی ساڵی ٢٠٠٤دا وەزارەتی پەروەردەی ئیدارەی سلێمانی، بە نیازی هەڵسەنگاندنی بارودۆخی پەروەردە و خوێندن و کارکردن بۆ باشترکردنی، داوای لە چەند کاربەدەست و پسپۆڕی پەروەردە کردبوو تا ڕاپۆرتێک ساز بکەن، ئەوانیش ڕاپۆرتێکی ٥٠ لاپەڕەییان نووسیبوو، بە یەک تاکە وشە باس لە منداڵ، قوتابی، خوێندکار نەکرابوو، وەک ئەوەی ئەوان بەشێک نەبن لە پرۆسەکە، تەنها کێشەی زەویدابەشکردن و دەرماڵە و گواستنەوە لە لادێوە بۆ شار باس کرابوو.)

مامۆستا داینەمۆی پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن، ئەم مرۆڤە کە منداڵ، قوتابی و خوێندکار بووە، بە هەمان پرۆسەی سەقەتدا ڕۆیشتووە و هیچ پرنسیپێکی دیموکراتی فێر نەکراوە، بۆیە هیچ ڕێزێک بۆ سنووری جەستەی منداڵ، قوتابی، خوێندکار دانانێت. گەرچی بەپێی یاسایەک، لێدان قەدەغە کراوە، بەڵام بەدەگمەن مامۆستایەک دەبینیتەوە ڕێز لەو بڕیارە بگرێت.

کار هەر بە دارلێدانەوە ناوەستێت و هەندێ جار دەگاتە دەست و پێ شکاندنی منداڵان و خوێنکاران و بگرە دەمانچەش بە کار دەهێنن. ئەمە دیدی مامۆستایەکە کە خۆی دەڵێت ٣١ ساڵە مامۆستایە و ئێستا عەمیدی پەیمانگای تەکنیکی کەلارە (یونس سادق ساڵەیی): «من وەختی خۆی بە دار و شەق هەڵسوکەوتم لەگەڵ کراوە، ئێستا ناتوانم بچم لە نادی قوتابییان دابنیشم و داوای جگەرەیان لێ بکەم.» [ئاوێنە، ژمارە ١٩، ٢٠٠٦/٥/١٥، ل١٥]

مانای ئەمە تەنها بەرهەمهێنانەوەی هەمان مێتۆد و دیدگای پاشڤەڕۆ و نەپساندنی تۆڕی دواکەوتوویيە. لەوە دەچێت زۆرینەی مامۆستایان گرنگیدان بە باری دەروونیی خوێندکار و

باشترکردنی خوێندنگەیان بەلاوە گرنگ نەبێت، گەرچی باشترکردنی شوێنی کار، یەکێکە لە داوا سەرەکییەکانی کارمەندان، کەچی ئەم یاداشتەی کە زیاد لە ٨٠٠٠ مامۆستا ئیمزایان کردووە و ڕۆژی ٢٠٠٦/٥/١٥ داویانەتە سەرۆکایەتیی هەرێم و پەڕلەمانی کوردستان، داواکارییەکانیان لەم سێ خاڵەدا چڕ کردۆتەوە، بڕوانە و بزانە، شوێنی کار، کە لەم حاڵەتەدا خوێندنگە و فێرگەیە، هیچ بەلایانەوە گرنگ نییە، دەنا دەیانخستە ڕیزی خاڵەکانەوە.

- زیادکردنی مووچە
- گەڕانەوەی دەرماڵە (موخەسەسات)
- شوقەی نیشتەجێکردن بۆ مامۆستایان

[هەفتەنامەی ئاوێنە، ژمارە، ١٩، ٢٠٠٦/٥/١٦ ، ل٢]

ڕاستە مامۆستایان وەک هەر توێژێکی دیکەی کارمەندان، مافی خۆیانە داوای مووچەی زیاتر و دەستکەوتی باشتر لە حکوومەت بکەن، ئەدی فێرگە، خوێندنگە، منداڵ و خوێندکار، ئەوانە گشتیان بەشێک نین لە ئەرکە پیشەیی و مۆراڵییەکانی مامۆستا؟

باوان

بەپێی ئامارێک کە وەزارەتی پلاندانانی عێراق ئەنجامیداوە و لە ڕۆژنامەی (ئەلشەرق ئەلئەوسەت، ٢٠٠٥/٨/١٧) بڵاو کراوەتەوە، نزیکەی ٤٥٪ خەڵکی عێراق نەخوێندەوارن. بێگومان گەر ئەم ڕێژەیە لە باشووری کوردستاندا زۆرتر نەبێت، ئەوا کەمتریش نییە. (دیسان بڕوانە ڕاپۆرتی یونیسێف، دەربارەی بارودۆخی خوێندن لە وڵاتە ئیسلامییەکاندا، لە ڕۆژی ٢٠٠٥/٩/٢٤ دا لە ئەلشەرق ئەلئەوسەت) لە کۆمەڵگەیەکی ئاوهادا، بۆ باوان گرنگ نییە گوێ بە فێربوونی منداڵەکانیان بدەن و لە پرۆسەکەدا بەشدار بن. کێشەکە لەوەدایە، کە زۆرینەی باوانی خوێندەواریش، دیسان بۆیان گرنگ نییە تا کۆتایی پرۆسەکە بەردەوام بن و تەنها بە ئەرکی مامۆستا و خوێندنگەی دەزانن. با گووتەی دایکێک بکەین بە نموونە، کە چۆن کۆڵی داوە لەوەی منداڵەکەی بە شێوەیەکی نموونەیی پەروەردە بکات، لە ڕیپۆرتاژێکدا لە ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ، ل٥ ڕۆژی ٢٠٠٦/٥/٢٩ بڵاوکراوەتەوە، نووسراوە (سروە ئەو دایکەی باسی لە هەوڵە بێهودەکانی دەکرد لەگەڵ منداڵەکەیدا «تا منداڵەکەم نەچوبووە خوێندنگە تەواوی هەڵسوکەتەکانی بەو جۆرە بوو کە دەمویست، بەڵام لەگەڵ چووە دەرەوە و تێکەڵاوی کۆمەڵگە بوو هەموو شتەکانی لێگۆڕا «دواتر لە ڕاپۆرتەکەدا نووسراوە «ڕەنگە هەر ئەمە وایکردبێ کە چیتر سروە منداڵەکانی بەو شێوە نموونەیە پەروەردە نەکات.»)

جگە لەمانەش نە یاسا و ڕێساکان ڕۆڵ و ئەرکی باوانیان لە پرۆسەکەدا دیاری کردووە، نە زۆرینەی بەڕێوەبەر و مامۆستاکانیش ئەو ڕۆڵە گرنگە بە باوان ڕەوا دەبینن. هەر لەو سەردانەمدا بۆ پرۆژەی کەندەکەوە لە ساڵی ٢٠٠٤ دا، کۆبوونەوەیەکمان بۆ باوانی منداڵەکان ساز کرد، لە کۆی ٢٩ منداڵ باوانی ٢٣ یان ئامادە بوون، سەرەتا بەڕێوەبەری خوێندنگەکە کۆبوونەوەکەی کردەوە، یەکسەر کەوتە فەرماندان و لە تەواوی گووتەکانیدا بەنزمسەیرکردنی ئەو مرۆڤانەی تێدا بوو، لەبری ڕێنماییکردنیان. دواتر کە من دەربارەی پرۆژەکە و ئامانجەکانی قسەم بۆ کردن، زۆربەیان گووتیان: «مادام ئێوە لەو وڵاتە دوورەوە هاتوون و کار بۆ منداڵی ئێمە دەکەن، هەرچییەکتان بوویت ئێمە ئامادەین.» دواتر چووینە ناو پۆلەکان و هەر باوک و دایکێک کورسی و مێز و دۆڵابی تایبەت بە منداڵەکەی خۆی بینی، هێندەی دیکە بە پەرۆشتر بوون بۆ پرۆژەکە.

سیاسەتمەداران

لە ماوەی ١٥ ساڵ سەربەخۆیی باشووری کوردستان و ١٤ ساڵ هەبوونی حکوومەتی کوردیدا، هێشتا گفتوگۆیەکی جدی لەسەر کێشە و گرفتەکانی پەروەردە و فێرکردن لەو بەشەی کوردستاندا نەکراوە. تائێستا پەڕلەمانی کوردستان، چ بە دووکوتی و چ بە یەکگرتوویی، بۆ یەک جاریش لە وەزیرێکی پەروەردەیان نەپرسی ئەو هەموو کەموکورییەی پرۆسە و سیستەمی پەروەردە، هۆیەکەی چییە و بۆ چارەسەر ناکرێت. نەیانپرسی: «ئەرێ جەنابی وەزیر نیوەی ساڵ تێپەڕی و هێشتا کتێب بەسەر قوتابی و خوێندکارادا بەش نەکراوە؟» نەیانپرسی: «ئەرێ بۆچی ڕێژەی دەرچوونی قۆناغەکانی کۆتایی ناوەندی و ئامادەیی لە هیچ شوێنێکی وڵاتدا نەگەیشتە ١١٪؟» نەیانپرسی: «ئەرێ ئەوە سێ ساڵە بەنیازن کۆنفرانسێکی فراوان بۆ چارەسەری کێشەکانی پەروەردە ببەستن بۆ ساز نەبوو؟» نەیانپرسی: «ئەرێ بۆچی ٢٧٪ ی منداڵان ناچنە، یان ناخرێنە بەر خوێندن؟» (ئەم ڕێژەیە بەپێی گووتەی د.بەرهەم، ئەو کاتەی سەرۆکوەزیرانی ئیدارەی سلێمانی بوو.) ئەمانە گەر مانایەک بدەن، تەنها ئەوە دەگەیێنن کە پەروەردە و فێرکردن لەلای پەڕلەمان و سیاسەتمەدارانی باشووری کوردستان هیچ بەهایەکی نییە و بەو پێیەش باسکردن لە ئاسایشی نەتەوە و بنیاتنانی کۆمەڵگەی مەدەنی و سەربەخۆیی ئابووری، لە هەموو مانا و بەهایەک بەدەرە. سەیر لەوەدایە پەڕلەمانی کوردستان ماوەی شەش مانگ سەرقاڵی یاسای دژەتیرۆر بوون. گەر وا بزانرێت کە تیرۆر و تیرۆریست، تەنها ئایدیۆلۆژیی ڕێزپەڕ و ئیسلامیی توندڕەو بەرهەمی دێنێت، ئەوا هەڵەیەکی خۆکوژییە، لە باشووری کوردستاندا ئەو سیستەمە سەقەتەی پەروەردەیە کە نزیکەی لە گشت بەها و ڕێزێک بۆ مرۆڤ داماڵراوە و هیچ کێشێک بۆ یەکسانیی ژن و پیاو دانانێت و هەر لە سەرەتاوە لە یەکیان دادەبڕێت و دوو دنیای بە یەکتر نامۆیان بۆ دەخوڵقێنێت، ئەو سیستەمەی کە هەموو ڕۆژێک کەسایەتیی منداڵ تێک دەشکێنێت و لە هەموو جوانی و خۆشەویستییەکی بێ بەش دەکات، تیرۆر بەرهەم دێنێت.

باری ژیان و ژینگە

باری ئابووری

لە هەر کۆمەڵگەیەکدا جیاوازیی داهات و ئاستی ژیانی دەستەڵاتداران و حاشیەکەیان لەگەڵ خەڵکی ئاساییدا، هێندەی ئاسمان و زەوی بێت، بێشک کۆمەڵگایەکی ناکۆک و نائارام دەبێت. کاتێک کە مووچەی ئەندامپەڕلەمانێک ١٠ تا ١٥ هێندەی مامۆستایەک و وەزیرێک ١٥ تا ٢٠ هێندە، سەرۆکوەزیر، سەرکردە و سەرۆک، مەگەر هەر خۆیان بزانن چەند دەدەن بە خۆیان، ئیدی بە پۆل مامۆستا دەبن بە پۆلیس و فێرگەش دەبێت دابخرێت. (٥٤ قوتابخانە خەریکە دادەخرێن و ١٥٠ مامۆستا دەبن بە

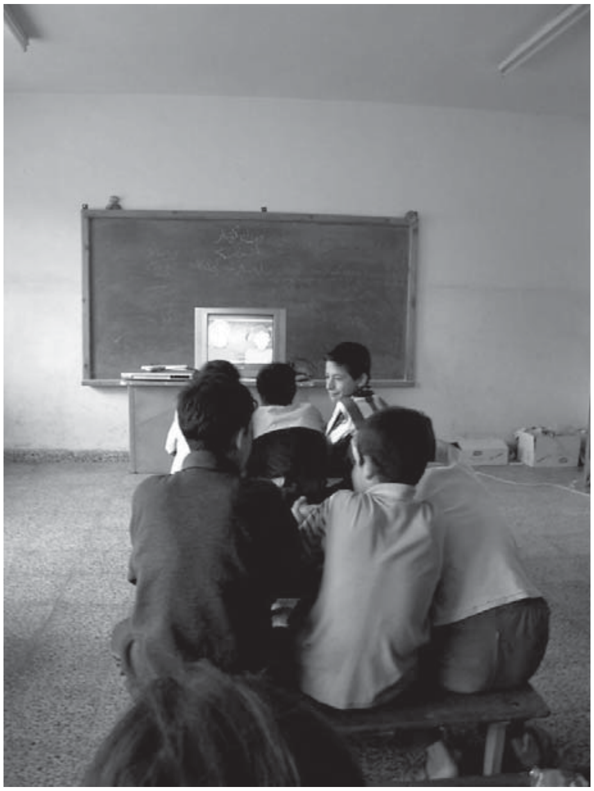

چەند خوێندکارێک سەیری یاریی کۆمپیوتەر دەکەن

مامۆستای پۆلێک لە کاتی وانەواتنەوەدا

پۆلیس، کوردستانی نوێ ٢٠٠٥/١٠/٦)، ئیدی ئەو چەرمەسەرییەی کارمەند و زۆرینەی خەڵکی ئاسایی بۆ پەیداکردنی شوێنی نیشتەجێبوون و دابینکردنی پێداویستییە سەرەکییەکانی دیکەی ژیان، بەجارێ بڕستی لە خەڵک بڕیوە و (دەوڵەت/حکوومەت)یش، بە ئەرکی خۆی نازانێت کە بەرنامەی کاریگەر بۆ چارەسەری ئەو کێشانە دابنێت. گەر گووتەکانی ئوستانداری دهۆک وەک نموونە بهێنینەوە، (کێشەی سەرەکیمان نەبوونی کارەبا، بەرزی نرخ لە بازاڕدا، بەرزی ڕێژەی بێکاری بەتایبەت لەنێو گەنجاندا و هاتنی ٣ هەزار خانەوادەی عەرەب لە موسڵەوە، نرخی کرێ خانوویان زۆر بەرز کردۆتەوە. ئەشەرق ئەلئەوسەت ٢٠٠٦/٦/٣) هەولێر و سلێمانیش هەر لە حاڵەتێکی وادان. ئیدی لەم هەموو سەختییەدا، گەورەکان نە دەیانپەرژێت، نە بۆشیان گرنگە منداڵەکان بنێرنە بەر خوێندن.

ژینگە و بینا

ژینگەی وڵات هەر بەجارێ بەربادە، هەر لە بێشوماریی ئۆتۆمبیل و دووکەڵی (مۆتۆڕی کارەبا) و زبڵ و کیسەی عەلاگە و... کە گشتیان دوژمنی ژینگەن، تا ئاوی پیس و هەزاران تاوانی دیکە دژ بە سروشت دەکرێت و تاکە هەنگاوێکیش بە ئاڕاستەی کەمکردنەوەی زیانەکان نەنراوە، تاکە بنکەیەکی بژارکردنی زبڵ و بەکارهێنانەوەی پاشەڕۆ و خاوێنکردنەوەی ئاوی زێراب، نە بنیات نراوە و نە لەوەش دەچێت لە بەرنامەی حکوومەتدا هەبێت و نە خەمی پەڕلەمانیشە! ئەمە سەرەڕای قەیرانی نیشتەجێبوون و کەمی، یان نەبوونی خانوو، یان لە باشترین حاڵەتدا، زۆرینەی خانە وماڵی باشووری کوردستان، مەرجەکانی لەشساغی تێدا نییە، یان کەمە، هەر لە نەبوون، یان کەمیی ئاوی خاوێن و نەبوونی دەرفەتی هەواگۆڕکێ و تەوالێتی خاوێن و نەگونجاوی پلەی گەرمای ماڵەکان و کەمی یان نەبوونی مەرجەکانی خاوێنی لە شوێنە گشتییەکاندا، هەموو کاریگەرییان بۆ لەشناساغیی گشتی و منداڵان بەتایبەتی هەیە. کاتێک زۆرینەی منداڵان لە ژینگەیەکی نادروستدا دەژین و گەورە دەبن، ئیدی نە زەوقی خوێندنیان دەبێت و نە هێندەش لەشساغ و ئامادەی ئەنجامدانی ڕاهێنان دەبن.

بینای خوێندنگە و قوتابخانە، کەمە، (وەزیری پەروەردەی عیراق بە ڕۆژنامەی ئەلشەرق ئەلئەوسەتی لە ڕۆژی ٢٠٠٦/٤/٢٧ دا گووتووە: «عیراق پێویستی بە ٥٠٠٠ بینای قوتابخانە هەیە!») بەم پێیە بەشی کوردستان بە کەرکووک و ناوچە داگیرکراوەکانی دیکەوە، دەگاتە ١٥٠٠ بینا. گووتەکانی بورهان محەمەد، بەڕێوەبەری کارگێری و دارایی وەزارەتی پەروەردەی حکوومەتی نوێی کوردستان لە (ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ لە ٢٠٠٦/٥/٢٥دا) سەلمێنەری هەمان بۆچوونە دەڵێت: «لە وەزارەتی پەروەردە، دوو کێشەی سەرەکی هەیە، کەمیی بینای خوێندنگا و پرۆگرامی خوێندن.» لەگەڵ کەمیی بینا، زۆربەیان، گەر نەڵێین گشتیان، بەکەڵک نەماون، هیچ مەرجێکی لەشساغی و خوێندنیان تێدا نییە و بۆ کەسانی هاندیکاپ ناگونجێن. (بروانە گازەندەیەک لە کوردستانی نوێ، ڕۆژی ٢٠٠٦/٥/٢٩دا نووسراوە، بینای قوتابخانەی دواناوەندی گردەگۆزینە لە کەلار بەکەڵکی خوێندن نەماوە.) لە درێژەی گازەندەکەدا نووسراوە (لەبەر

خوێندکارانی پۆلێکی خوێندنگەیەکی کوردستان

تەنگی و پیسوپۆخڵی پۆلەکانی، دیمەنی ئەم قوتابخانەیە لە گۆڕستانێک دەچێت. تاقیکردنەوەکان لە گۆڕەپانەکەدا ئەنجام دەدرێت. تائێستا چەندجار ئەو کێشەیە باسکراوە و کەس ئاوڕی لێنەداوەتەوە.) هەر لە کوردستانی نوێدا بەری چەند مانگێک ڕاپۆرتێک دەربارەی خوێندنگاکانی چەمچەماڵ بڵاو کرایەوە. لە ڕاپۆرتەکەدا باس لە نەبوونی تەوالێت لە خوێندنگاکەدا دەکات، گوایە منداڵان لە کاتی پێویستیدا بە ڕاکردن دەچنە ماڵەکانی نزیک خوێندنگەکە. هەر لە هەمان ڕۆژنامەدا، ساڵی ٢٠٠٤ بڵاو کرابووەوە، کە لە گوندێک گەوڕی ئاژەڵ کراوە بە خوێندنگە.

ڕێگاوبان و هاتوچۆ

لە شارێکی وەک سلێمانیدا، هاتن و چوونی منداڵ و مامۆستا بۆ خوێندنگە، نە سەلامەت و نە ئاسانیشە. لەبەر زۆریی ئۆتۆمۆبیل و پەیڕەونەکردنی ڕێساکانی لێخوڕین لەلایەن زۆرینەی لێخوڕەکانەوە، (باس لە دەستەڵاتداران و مەسئولەکانیش مەکە، کە نەک پەیڕەویی یاسا و ڕێسا بەگشتی و ڕێسای هاتوچۆ بەتایبەتی ناکەن، بەڵکو لە پۆلیسی هاتوچۆش هەڵدەدەن! بەپێی هەواڵێکی هەفتەنامەی هاوڵاتی) نەبوونی هێڵ و نیشانەکانی پەڕینەوە، بەتایبەتی لە نزیک خوێندنگاکان، دیسان کەمیی پاس و نارێکی، یان نەبوونی پلانی گەشتەکان (ئەمە پەیوەندی بە میزاجی شۆفێرەکانەوە هەیە و موسافر ـ نەفەر هیچ مافێکی نییە!)
هەر لەو گەشتەمدا چەند جارێک بە پاسی نەفەرات چووم بۆ کەندەکەوە کە تەنها ١٦کم لە سلێمانییەوە دوورە، هەندێ جار نزیکەی ٢ سەعاتی دەخایاند، بەکورتی هاتن و چوون ٣ سەعاتی دەویست، ئەمە لەحاڵەتێکدا کە تەنها ٤ سەعات دەوام هەیە. جا بۆ شوێنە دوورەکان بارەکە سەختتر دەبێت، بەڵکو ڕێگەوبانیش نییە.
هەر بەپێی چەند هەواڵێکی ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ، تائێستا چەندەها گوند لە ناوچەکانی قەرەداغ، شارباژێڕ و خەلیفان لەبەر نەبوون، یان خراپیی ڕێگاوبان چۆڵیان کردووە. (١٠ گوندی دۆڵی مەلەکان بەهۆی خراپی ڕێگە و بانەوە، چۆڵیانکرد. کوردستانی نوێ ٢٠٠٦/٥/٢٩). دیسان بڕوانە کوردستانی نوێ ٢٠٠٥ /٦/٢٦ هاووڵاتیانی گوندی زراوت: لە خزمەتگوزاری بێبەشین) ناوی شەش گوند هاتووە، کە نە خوێندنگە و نە ڕێگەوبانیان هەیە، نە کارەبا. کەندەکەوە، لەسەر جادەی سەرەکیی سلێمانی، تاسلۆجە/کەرکوک، نە پردێک، نە تونێلێک بۆ پەڕینەوە نییە. دانیشتوانی گوندەکە و ئەو مامۆستایانەی لە سلێمانییەوە دەچن بۆ ئەوێ هەموو ڕۆژێک لە پەڕینەوەی ئەو جادەیەدا، لە مەرگ نزیک دەبنەوە (ماوەی سێ هەفتە، خۆم لەو بارودۆخەدا بووم!)

کەلوپەل و پێداویستی بۆ خوێندن

نزیکەی هیچ ئامڕاز و هۆکارێک نییە بۆ ڕوونکردنەوە و ئاسانکردن و تێگەیشتن لە وانەکان. بۆ نموونە، نە تەلەڤزیۆن، ڤیدیۆ، نەخشە، کۆمپیتەر، سلاید و هۆکاری دیکە لە پۆلەکاندا، یان هەر لە خوێندنگا و فێرگەکاندا نین، گەر هەشبن کەڵکێکان لێ نابینرێت.
لە خوێندنگەی سەرەکیی گوندی کەندەکەوە، ٢٠ کۆمپیوتەری تێدا بوو، لە ژوورێکدا زیندانی کرابوون، هەر یەکەشیان سەرپۆشێکیان پێدا درابوو،

چەند خوێندکارێک لە پۆلێکی کوردستاندا

ئەم کۆمپیوتەرانە بۆ بەشی ناوەندی و ئامادەیی خوێندنگەکە بوو، ئەو خوێندنگەیە سەرەتایی و ئامادەییشە، بەڵام بۆ هەموو تەمەنە جیاوازەکانی ئەو قۆناغانە، هەر هەمان کورسی و مێزە (ڕەحلەیە) لە بەڕێوەبەری ئەو بەشەم پرسی: «بۆچی ناهێڵن خوێندکارەکان ئەم کۆمپیوتەرانە بە کار بهێنن؟» گووتی: «ئاخر لە زممە (ئەستۆ)ی مندان و بە ئیمزا وەرمگرتوون، ناوێرم بیخەمە بەردەم تەلەبە. ئینجا مودەڕیب (مەبەستی لە مامۆستای کۆمپیوتەر، یان فێرکەر، بوو) و فەننی (مەبەستی تەکنیککار بوو) نییە چاکیان بکاتەوە.» بەکورتی ٢٠ کۆمپیوتەر بووبوونە ٢٠ پارچە «شتی» بێکەڵک و ژوورێکیشیان لە خوێندنگەکەدا گرتبوو.

بەرنامەی فێرکردن و خوێندن

من ٤٠ ساڵ پێش ئێستا لە پۆلی یەکی سەرەتایی ئەم تێکستەم خوێندووە (دارا دوو داری دی) بەڵام نەمزانی ئایا بە بینینی ئەو دوو دارە، دارا دڵخۆش بوو، نیگەران بوو، ترسا، سەرسام بوو؟ جگە لەوەش پرسیارێک لەو تێکستەدا لە من نەکرا، ئایا منیش دارم بینیوە؟ یان کاتێک دار دەبینم هەست بە چی دەکەم؟ ئایا حەز دەکەم بە سەریدا هەڵگەڕێم؟ بێگومان ئەو جۆرە پرسیارانە منی زیاتر هان دەدا، تا بە تێکست و بەتێکڕای پرۆسەکە زیاتر ئاشنا بم و لێی جاڕس نەبم. ئیدی لێرەوە سەرەتای پەراوێزخستنی منداڵ و کوشتنی هەست و حەزی بەدواداگەڕان و لێوردبوونەوەیە لە پرۆسەکەدا و منداڵیش فێربوون تەنها بە ئەرک دەزانێت و لە ترسی سزا جێبەجێی دەکات. بۆ قۆناغەکانی ناوەندی، ئامادەیی و زانکۆش هەر هەمان ڕێبازە. پرۆسەکە منداڵ، قوتابی و خوێندکار، بە دەستگایەکی ئەزبەرکردن دەزانێت و ئەوانیش پرۆسەکە لە تێکست و ژمارە و هاوکێشە جەبری و کیمیاوییەکاندا دەبینن. لەدوای ٣٨ ساڵ لەو مێژووە و دوای ١٣ ساڵ لە سەربەخۆیی، لە کتێبی خوێندنەوەی کوردی بۆ منداڵانی پۆلی پێنجی سەرەتایی تێکستی (بابە برا چەک هەڵگرن) نووسراوە. نە بە منداڵ دەڵێت، هۆی چەکهەڵگرتنەکە چییە، نە پسپۆڕەکانی پەروەردەش بیریان لەوە کردۆتەوە، کە ئایا ئەو شار و وڵاتە، پێویستی بە چەکداری دیکە هەیە؟
کاتێک دەڵێم لە زانکۆشدا هەر هەمان شێواز پیادە دەکەن، جگە لەوەی خۆم بینیومە وا چەند بەشێکیش لەو گفتوگۆیەی خاتو د. دەنیس ناتالی مامۆستای زانستی ڕامیاری لە زانکۆی سەلاحەدین لەمەڕ ئەم کێشانەوە دەڵێت: «هەوڵ دەدەم خوێندکاران هان بدەم بۆ دەستپێکردنی تۆژینەوە، بیرکردنەوە و گفتوگۆکردن، ئەوە ئاسان نییە، چونکە لە کوردستان خوێندکاران تەنها بە شێوازی لەبەرکردن ڕاهاتوون، کە من دەستم کرد بە کار لێرە، کتێبێکیان دامێ لە ساڵی ١٩٨٢دا دانرابوو. لەڕاستیدا هیچ سەرچاوەیەکی زانستی لەبارەی ڕامیارییەوە نییە، تۆژینەوە زۆر کەمە و زۆربەی مامۆستاکان دەوامێکی ڕۆتینی دەکەن، بەنیسبەت خوێندکارەکانەوە زۆربەیان فێر نەبوون گفتوگۆ بکەن و بە ڕەخنەوە سەیری بابەتەکان بکەن، ئەزانم ئەمە خەتای ئەوان نییە، چونکە لە قوتابخانە تەنها بە لەبەرکردن فێر کراون، وشە بە وشەی کتێبێک، یان قسەی مامۆستا لە بەر بکەن. زۆربەی مامۆستاکانی زانکۆش چاوەڕێی ئەوەن خوێندکار بابەتەکان لە بەر بکەن، بەگشتی لە کوردستاندا کولتووری ڕەخنەگرتن نییە و لێدوانی ڕەخنەگرانەش بە دوژمنایەتی دەزانرێت.» (هەفتەنامەی بەیانی، ژمارە ١٠ ٢٠٠٦/٤/٩). لەگەڵ ئەمەشدا ڕژێمی تاقیکردنەوە بۆ هەموو قۆناغەکان، بەتایبەتی سەرەتایی، هیچ پێوەرێکی زانستیانەی نییە بۆ خەملاندنی

چەند خوێندكارێك لە خوێندنگەیەكی باشووری كوردستاندا (كامێرای ژولی عەدنان)

ئاست و توانای خوێندكار. ئەوەتا هۆمەر قەرەداخی، كە بەڕێوەبەری خوێندنگەیەكە لە ستۆكهۆڵم زیاد لە ١٠٠٠ خوێندكاری تێدایە، لە سایتی كۆمەكدا لە ٢٠٠٥/٨/١ دا نووسیویەتی: (بەكارلۆریا، یان بەرەی جەنگ) باس لە ڕێژەی دەرچوونی قۆناغی خوێندنی ئامادەیی بۆ ساڵی ٢٠٠٥/٢٠٠٤ دەكات، بەم ڕێژەیە لە هەر سێ شارەكەی ژێر دەستەڵاتی حكوومەتی كوردستان، بەم شێوەیە دەكات، هەولێر ١٢٪، سلێمانی ١١٪ و دهۆك ٩٪ و بە خوێندنگەكەی خۆی بەراوردی دەكات كە هەمان ساڵ ڕێژەی دەرچوونی ٩٠٪ بووە.
مامۆستایەكی بەتوانا و خاوەنئەزموونی وەك جەمال عەبدول لە كوردستانی نوێدا لە ڕۆژی ٢٠٠٦/٣/٣دا دەنووسێت: (نرخاندن، گوزەری گەشەی فێركردنە) دواتر بەدرێژی باسی هەڵەی سیستەمی تاقیكردنەوە دەكات و دەنووسێ: «بۆچی و تاكەی، تاوانی بەستنەوەی ژیان و دوارۆژی ڕۆڵەكانمان، بەتەنیا یەك هەلی تاقیكردنەوەی نادروستەوە، كۆتایی نەیەت؟» كاتێك ئەو بەڕێزانە ئەم دێڕانە دەنووسن لە ترس و خەمی كارەسات و تراژیدیای تاكەكەسی و نەتەوەییشدان. ئەوە نییە لە ڕۆژنامەی خەبات، ٢٠٠٦/٥/٧ ، ل٥دا نووسراوە: «دوای كەوتنی لە قوتابخانە، سەربازی ١١ ساڵە خۆی دەسوتێنێت. هاوپۆلەكانی دەڵێن: سەرباز لە ترسیماڵەوە خۆی سووتاند، چونكە لە ٧ وانە كەوتبوو.»

ئەنجام

پرۆسەی پەروەردە و فێركردن و خوێندن، لە باشووری كوردستاندا، لە ڕێزگرتنی سنووری جەستە و بیروبۆچوون، سۆز، خۆشەویستیی مرۆڤ و سروشت و گشت بەها مرۆیی و جیهانبینی و دێموكراتییەكان داماڵراوە. كاركردن بۆ گەڕاندنەوەی ئەو بەها و ڕەهەندانە بۆ پرۆسەكە ئەركی نەك تەنها دەستەڵات، بەڵكو گشتمانە. بۆ ئەوەی چیدی تراجیدیا (سەمەرەكان) دووبارە نەبنەوە، تا چیدی، لەسەر تۆپەڵەبەفرێك منداڵێكی دیكە لە هەولێر نەكوژرێت، تا چیدی لە هەڵەبجە مامۆستای پەیمانگا خوێندكار بەر گوللە نەدات، تا چیدی خوێندكار لە هۆڵی تاقیكردنەوەدا مامۆستا بەر چەقۆ نەدات، تا چیدی لەسەر كەرێك، لە زرگوێز، مرۆڤ نەكوژرێت و بریندار نەكرێت، تا چیدی قوتابی و خوێندكار لە ترسی دەرنەچوون خۆیان نەسووتێنن. بەدڵنیاییەوە ئەم نموونانە، مشتێكن لە خەروارێك. بەڵام ئامانج لێیان و لە باسەكە بەگشتی ئەوەیە كە سیستەمی پەروەردە و فێركردن لە باشووری كوردستاندا لە ئاستەنگ و چەڵەمەیەكی سەختدایە، كاركردن، یان ڕێنماییكردنی زانستیانە و واقیعیانە، لە هەر یەكێك لەو بوارەنەدا كەلێنێك دەگرێت. دیسان مەبەست لەوەیە كە بەتەنها كێشەی پەروەردە گۆڕینی كتێبەكان نییە، بەڵكو چاككردن و گۆڕینی سەرتاپای بوارەكانی دیكەی ژیانە. ڕەنگە گووتەكەی مامۆستا جەمال عەبدول، كە لە هەمان گووتاردا نووسیویەتی، شیاوترین گووتە بێت بۆ كۆتایی ئەم باسە: «گەشەی فێركردن، دەبێ بەپێی بنەمای دیدێكی نەتەوەیی بێت و بخرێتە چوارچێوەی پێشبڕكێی جیهانیەوە بەو جۆرەی جیهانییانە بیر بكەینەوە و خۆماڵیانە كاری پێ بكەین.» بەیارمەتی مامۆستا جەمال ئەم دەستەواژانەی بۆ زیاد دەكەم، گەشەی فێركردن دەبێت لەسەر بنەمای ڕێزگرتن لە جەستە، بیروبۆچوون، حەز و ئارەزووی گشت مرۆڤێك بێت. دەبێت لەسەر بنەمای خۆشویستن و پاكڕاگرتنی سروشت و ژینگە بێت. دەبێت لەسەر بنەمای زانست و بیری فەلسەفی و ئەندێشەی ئەدەبی و هونەری بێت.

ئۆسلۆ ٢٠٠٦/٦/٤